

UMAR HAYYOMNING ASARLARIDA MA'NAVIY SHAXS KAMOLOTI

Qo'chqorova Shohinabonu Uluġbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola buyuk faylasuf olim Umar Hayyom ta'lim tarbiya borasida ilmiy va falsafiy qarashlari haqida fikr yuritilgan. Maqolada Umar Hayyyomning asarlari, risolalari, ruboiylari tahlil qilinib, ularning hozir kunda dolzarbligini yo'qotmagan va muhim ahamiyatga molik fikrlari, falsafiy qarashlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umar Hayyom, faylasuf, shoir, matematik, ta'lim, ruboiy, tarbiya, ma'naviyat, ong, falsafa.

Insoniyat paydo bo'libdiki, uni yer yuzasidagi jamiki maxluqotlarga bo'lgan qiziqishi chegara bilmaydi. Qadim qadimlardan ilm ahli o'zlarining ilmiy qarashlari va yaratgan kashfiyotlari orqali hozirgi zamon tarraqqiyotiga mislsiz hissa qo'shganlar. Shunday kishilardan biri shubhasiz ulug' faylasuf, shoir, munajjim, matematik va tabib bo'lgan G'iyosiddin Abulfath Umar ibn Ibrohim Xayyom Nishopuriydir. Al-Bayhaqiy o'zining «Tatimma «Sivon al-hikma» («Hikmat javoni»)ni to'ldiruvchi kitob») asarida Umar Hayyomni «tilshunoslik, musulmon qonunlari va tarix mutaxassisi» deb ta'riflaydi. U Hayyomning xotirasi haqida: «Bir marta u (Hayyom) Isfaxonda ketma-ket yetti marta bitta kitobni diqqat bilan o'qib chiqib yodlab oldi va Nishopurga qaytib kelganida, uni yoddan aytib berdi va uni asl nusxasi bilan solishtirganda, unchalik katta farq topmadilar» deb aytadi. Bayhaqiy Hayyomni ba'zan falsafa fanlarining turli jabhalari bo'yicha «Abu Ali»ning izdoshi deb ataydi. Bu yerda Abu Ali deb mashhur ulamo Abu Ali ibn Sino (980-1037) nazarda tutilyapti. O'rta asrlarda «falsafa fanlarining turli jabhalari» deyilganda juda xilma-xil fanlar falsafiy fanlarning predmeti sifatida tushunilgan edi: «falsafa» fanlari nazariy fanlarga bo'lingan, ular «yuqori fan»

yoki «metafizika» (falsafa bizning soʻzimiz bilan), «ikkinchi darajali fan» matematikasi va «quyi fan»ni oʻz ichiga olgan va unga sivosiv, huquqiy va maʼnaviy bilimlar kiritilgan. U har sohada bilimdon, falsafaning turli jabhalarida, ayniqsa matematikada», deydi geograf olim Zakariyyo al-Kozviniy oʻzining Asir al-bilad va ahbaral-ibad («Shaharlar yodgorliklari va Xudo qullari haqida») nomli kosmografik risolasida.

Dilim ilmlardan mahrum boʻlmabdi,
Bir sir qolmadiki, mavhum boʻlmabdi
Tun-u kun oʻyladim yetmish ikki yil:
Ongladim – hech narsa maʼlum boʻlmabdi

Ushbu misralar orqali alloma ulamolar har qancha ilm maʼrifat egallagan, dunyoviy-u diniy ilmlar sirini egallagan boʻlmasin baribir ham ushbu dunyo sir sinoatining, tilsimining mingdan birini ham toʻlaligicha oʻrganilmaganligiga, anglanmaganligiga ishora qilmoqda. Demakki, inson qanchalik koʻp bilgani sayin shunchalik oz narsani bilishini tushunib boradi. Umar Hayyoming yozgan asarlarini, ruboiylarini tahlil qilayotib uning asosiy bilimlari manbai muallim ekanligini, kishining qalbiga maʼnaviyat urugʻini sepuvchi zot muallim ekanligini takror va takror taʼkidlaganligiga guvoh boʻlamiz. Olma sardaftari ishqning imlosi, Yoshlik qasidasin jilva ziyosi. Ey, ishq olamidan xabarsiz, bilgʻil, Ishq emasmi asli hayot maʼnosi. Xususan, ushbu misralarda faylasuf olmani maʼnaviyat urugʻiga qiyoslab, ishqni soʻzini ilm maʼnosida ishlatmoqda. Inson qalbida donolik urugʻini, oʻz-oʻzini angelaydigan muallim qoʻyadi, ammo tuproq sharoitlari va oʻsimliklarni parvarish qilish shogirdning samimiyligiga bogʻliqdir. Muallimlarning izidan yurib, biz ongimiz tuprogʻiga donolik urugʻini sepib, oʻzimizni tarbiyalash suvi bilan har kuni sugʻorishimiz kerak. Oʻz-oʻzini tarbiyalash oʻz-oʻzini azoblash degani emas. Bu sizga aqlning boshqarib boʻlmaydigan kuchlarini tashkillashtirish va jamlashga imkon beradigan usul, haqiqiy baxt keltiradigan turmush tarzini rivojlantirish demakdir. Oʻz-oʻzini tarbiyalash usullariga qatʼiy rioya qilsak, umidsizlikka olib keladigan yomon odatlar va istaklardan xalos boʻlsakgina haqiqiy baxt va saodat kalitini topamiz. Agar

biz zaif, ziddiyatli va ongimiz tashvishlarga to'la, suv kabi yerga singib ketamiz. Ammo ma'naviy tarbiya va ilm izlanishida bo'lsak tabiatning barcha qonuniyatlari bizning ruhiyatimiz barkamolligiga xizmat qiladi. Kishi dunyoviy istaklarga berilmay vaqtini qadrlasa, ilmni isrof qilmasa, dunyo havaslaridan ilmni ustun qo'ya olsa, shunda bizning ruhimiz va tushunishimiz barcha yo'nalishlarda harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Zero hayotning asl mohiyati ilm egallashdadir. Umar Hayyom ruboiylaridada ishqiy, falsafiy, diniy va tasavvufiy g'oyalar mutlaqo o'ziga xos rang va ohanglarda yoritilgan. Uning ruboiylarida kuylangan boda, sharob, may asosan ruhoniylar fayz, ilohiy ishq va ma'rifat zavqi timsolidir. Hayyom ruboiylaridagi may inson uchun ko'zgu vazifasini o'taydi. U insondagi axloq va axloqsizlikni, go'zallik va xunuklikni ham o'ziga, ham atrofga namoyon etuvchi vosita. Shu sababli uning tarbiyaviy ahamiyati katta, may – "shaxsni shaxs qiladi": Mayni toqqa bersang tog' ham raqs etar, Yomonlar yomonlab uni nahs etar. Maydan asti tavba qilmayman, zero, May tarbiya berar, shaxsni shaxs etar Umar Hayyom (Sh. Shomammedov tarjimasida) Bu satrlar shunchaki shoirona tashbeh, go'zal lutf uchungina aytilgan so'zlar emas, balki chuqur mushohada va mulohazalar asosida chiqarilgan xulosa; Hayyom mayni ishonch bilan an'anaviy axloqiy-estetik vosita sifatida talqin etadi. Zotan, aynan shunday fikrlarni biz yuqorida tilga olganimiz «Navro'znoma» risolasidagi «Mayning foydasi haqida» degan bobda ham ko'ramiz: «Ba'zi ziyrak odamlar mayni haqiqiy insoniylik mahagi deyishadi. Ba'zilar uni idrok tanqidchisi, ba'zilar – bilish mezoni, ba'zilar – qobiliyat ko'zgu deyidilar... Kimdakin besh jom mayi nob ichsa, o'zidagi yaxshilik va yomonlikni, ya'ni o'zining ma'naviyatini ko'rsatadi... Dono odam... ichishni boshlaganidan tugatguncha uning na so'zlarida va na xatti-harakatlarida hech qanday qo'pollik va yomonlik namoyon bo'lmaydi. Inson shu darajaga (maqomga) yetgandagina may ichishi mumkin»[6], deb yozadi faylasuf olim o'zining Navro'znoma asarida.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Umar Xayyom asarlari ko'plab tarbiyaviy hikmatlarga, qarashlarga boy, shuning uchun ham uning asarlari hali hamon o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Umar Xayyom asarlari insonni ilm olishga chorlaydi. Zero,

ilm ikki dunyo saodatiga eltuvchi yo'llardan biridir. Inson o'zida yuksak axloqiy sifatlarni shakllantirishga harakat qilgan sari, rivojlanib, komil inson darajasiga yaqinlashib boraveradi. Bu sifatlilar ilmsiz shakllanmaydi. Umar Xayyomning asarlari ijodi ham insonni ma'naviy shaxsni kamolot sari yetaklashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Umar Xayyam. Traktati. – Moskva, 1961.
2. Umar Xayyom. Ruboiylar. T., O'zKP MK nashriyoti, 1981. Kh-davron.uz. Xurshid
3. Umar Xayyom. Ruboiylar. T., O'zKP MK nashriyoti, 1981. Kh-davron.uz.
4. Mirzakarimova M. CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METOD VA VOSITALAR //Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №. 6. – C. 410-415.
5. Mirzakarimova M. M., Uzoqjonova M. D. Q. O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o'rganish va bartaraf qilish //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 11. – C. 78-83.
6. Mirzakarimova M. M., Uzoqjonova M. D. Q. Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 12. – C. 321-324.
7. Mirzakarimova M. M. et al. "Avesto" va pedagogik fikrlar rivoji //Science and Education. – 2024. – T. 5. – №. 2. – C. 224-228. Retrieved from <https://www.openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6696>
8. Mirzakarimova M. M. et al. Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi //Science and Education. – 2024. – T. 5. – №. 3. – C. 264-269.
9. MADAMINJONOVNA M. M. XORIJIY TILLARNI TADBIRKORLIKKA YO 'NALTIRIB O'QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI //Nova. Pub. – 2022. – C. 1-128.
10. Madaminjonovna M. M. Zamonaviy sharoitlarda umumta'lim fanlarini tadbirkorlikka yo 'naltirib o 'qitish tizimi //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 4. – C. 216-222.
11. Madaminjonovna M. M. Umumta'lim fanlarini tadbirkorlikka yo 'naltirib o 'qitish tizimi //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 4. – C. 97-103.
12. Madaminjonovna M. M. K. L. METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES. Retrieved from <http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/menus/view/202/>.
13. Mirzakarimova M. EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES //Академические исследования в современной науке. – 2023. – T. 2. – №. 8. – C. 92-94.

14. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes //Telematique. – 2022. – С. 7128-7131.

15. Мирзакаримова М. М. ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL “INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY”. – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 63-65.

16. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies //International Journal of Human Computing Studies. – 2023. – Т. 5. – №. 3. – С. 15-17.